Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet Dışı Aktörler,(Tam Metin Kitabı),
VIII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi,
28-29 Kasım 2016, ss.298-309, **ISBN: 978-605-9666-72-5,** Dora Yayıncılık.

POSTMODERN GÜVENLİK SORUNLARI VE ULUSLARARASI POLİTİKANIN VİRTÜEL AKTÖRLERİ

Fikret BİRDİŞLİ[1]
E.Baran PAK[2]

ÖZET

Soğuk Savaşın sona ermesi güvenlik politikaları ve çalışmaları açısından bir fay hattını oluşturmaktadır. Postmodernizm, küreselleşme, iletişim ve ulaşım alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan transnasyonal terör hareketleri, durumsal determinizm ve yabancı düşmanlığı girilen bu yeni dönemin güvenlik sorunları olarak öne çıkarken, yük paylaşımı ve transnasyonal muhalefet üretimi birer dış politika stratejisi olarak büyük güçler tarafından benimsenmiştir. Değişen bu konjonktüre uygun olarak uluslararası alanın yeni aktörlerinin ne olacağı bu çalışmanın temel sorunsalıdır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar sonucunda siber ağlar ve sosyal medyanın oluşturduğu dinamik ağ örgüsünün postmodern dönemde uluslararası politikanın virtüel aktörleri olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Güvenlik, postmodernizim, transnasyonal terörizm, siber güvenlik

ABSTRACT

The end of the Cold war has been caused to the fault line in security policies and studies. Foreign policy of the major powers has changed in regard of globalization and development of communication technology. So, new actors emerged in international area and transnational dissident and burden sharing are determined as new strategies of postmodern era. In this context, transnational terrorism, conditional determinism and xenophobia are also stands out as postmodern threats of the Post Cold War time also. In evaluationary context, cyber networks and social media has been examined as postmodern actors of the international area by this constructivist research.

[1] Yrd.Doç.Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi, fikretbirdisli@hotmail.com
[2] Y.Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, pakemre@ymail.com

Key Words: Critical security, Cyber Security, Postmodernism and transnational terrorism,

1. Giriş

Güvenlik ontolojik bir gereksinim olduğu kadar üst düzey bir politikaya da işaret eder. Liberal felsefeye göre devletin varlık nedenleri arasında sayılan güvenlik 16'ncı yüzyılın sonlarına doğru siyaset felsefesi içinde yer alarak bir aksiyom haline gelmiştir. Soğuk Savaşın başlarında ise ABD tarafından çıkartılan Ulusal Güvenlik Yasası ile güvenlik, kutuplar arasında yaşanan ideolojik rekabetin temel bir referansı haline gelmiştir. Politik alanda yaşanan bu gelişmeler güvenliğe akademik ilgiyi de artırmış bu konuda ortaya atılan teori ve varsayımlar, uygulamayı destekleyerek 1955-65 yılları arasında güvenlik çalışmaları alanında adeta altın bir çağın yaşanmasına neden olmuştur (Walt, 1991:215).

Güvenlik alanında yaşanan diğer bir önemli gelişme ise Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Soğuk Savaşın sona ermesidir. Dünyanın nasıl bir değişim yaşayacağı sorusu zihinleri meşgul ederken BM tarafından sosyal ve politik sorunları güvenlik çalışmalarının merkezine koyan bir rapor hazırlanmıştır.[3] Fakat yeni dönemin güvelik stratejisi irdelenirken dağılan Sovyetler Birliği'nin neden olduğu boşluklar iyi hesaplanamamıştır. Bunun olumsuz sonuçları kendisini ilk olarak Avrupa'nın ortasında yaşanan Kosova krizi ve Bosna soykırımı ile göstermiş, ardından Orta Asya'da Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Afganistan ve Pakistan'ın çevrelediği alanda yer alan Fergana Vadisi radikal terör oluşumları için uygun bir zemin haline gelmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi sadece güvenlik bakımından bir kırılma noktasını oluşturmakla kalmamış eş zamanlı yaşanan bir genişleme ile giderek küreselleşen dünya da postmodern bir döneme girmiştir. Her ne kadar Postmodernizme geçişi Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar götüren düşünürler ve çalışmalar varsa da (Tunç,2015:338) güç ve bilgi arasındaki ilişkinin analitik düzlemde rahatlıkla görülebileceği ve izlenebileceği bir aşamaya gelmesi iletişim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı 21'nci yüzyılda olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan Postmodern dönem kendine özgü güvenlik sorunlarını ve uluslararası alanda yapı-yapan ilişkisinin ortaya çıkardığı yeni aktörleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bu çalışma genel olarak postmodernizm ve güvenlik ilişkisi üzerine

[3] 1994 Human Development Report

odaklanmıştır. Araştırmada betimsel analiz yöntemleri kullanılmış olup bulgular niteliksel olarak sınıflandırılmış ve belirli başlıklar altında incelenmiştir. Çalışmanın temel hipotezi "Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik sorunlarının postmodernizmin etkisi altında biçimlendiği ve bu yapıya uygun aktörleri ortaya çıkarttığı" yönündedir.

2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem Uluslararası Güvenlik Stratejileri

11 Eylül saldırılarından günümüze kadar yaşanan pek çok olay ve gelişme uluslararası ilişkilerin boyut ve niteliğini derinden etkilemiştir. Bu etkileşimin çarpıcı biçimde kendini gösterdiği alanların başında güvenlik gelmektedir. Çünkü 1990 sonrası karşılaşılan güvenlik sorunları sürekli form değiştirerek, bu alanda klasik yaklaşımları ve alınan önlemleri yetersiz kılmaktadır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk sıcak çatışması olan Bosna Soykırımı sadece uluslararası güvenlik sorunları açısından değil uluslararası güvenlik stratejileri açısından da yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Çünkü ABD Başkanı Clinton 1993 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, girilen bu yeni dönemde ABD'nin stratejisinin sorumlulukları paylaşmak (Burden sharing) olduğunu açıkça ifade etmiştir (Cimbala ve Forster:2010:10). Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanın geride kalan tek süper gücü olarak ABD'nin dış politikada uluslararası örgütler aracılığıyla "çok taraflılığı" tercih etmesi uluslararası güvenlik sorunlarının çözümü noktasında da yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder (Goldstein ve Pevehouse, 2015:104). Nitekim Çizelge 1'de görüldüğü gibi Somali (1992), Afganistan (2001), Irak (2003), Libya (2011) ve Suriye/İŞİD (2014)'de yaşanan güvenlik sorunlarına yönelik müdahaleler değişik kombinasyonlardan oluşan uluslararası ittifaklar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenlik Sorunlarına Yönelik Yük Paylaşımı

ÜLKE	TARİH	OPERASYON ADI	KOALİSYON GÜÇLERİ
Bosna	1992	Kararlı Güç Operasyonu (Delibarete Force)	NATO
Somali	1992	Umut İnşası Operasyonu (Operation Restore Hope)	BM (18 ülke)
Afganistan	2001	Barışı Destekleme Operasyonu (ISAF-International Security Assistance Force)	NATO
Irak	2003	Irak'ı Özgürleştirme (Operation Iraqi Freedom)	ABD, Birleşik Krallık, Avustralya, Polonya
Libya	2011	Birleşik Koruyucu Harekat (Operation Unified Protector)	NATO liderliğinde 18 ülke
Suriye	2014	Özünde Çözüm Operasyonu (Operation Inherent Resolve)	ABD, Birleşik Krallık, Türkiye, Suudi Arabistan, Fransa, Katar

Güvenlik konusunda yaşanan ikinci önemli gelişme uluslararası politik sosyoloji ile yakından ilgilidir. 5 Ekim 2000 yılında Yugoslavya'da Devlet Başkanı Slobadan Miloseviç'in Şiddet İçermeyen Eylemler (Nonviolence) yoluyla iktidardan düşürülmesi büyük devletler tarafından kullanılabilen bir strateji olarak "Transnasyonal muhalefet" üretimini kazandırmıştır.

Şiddet İçermeyen Eylemlerin Sırbistan'daki başarısı özellikle ABD'nin "yük paylaşımı" stratejisiyle de son derece uyumlu olduğundan, çeşitli ülkelerde şiddet içermeyen kitlesel eylemler dolaylı yollardan desteklenerek transnasyonal muhalefet üretimine dönüşmüştür (Birdişli,2013:122). Nitekim Sırbistan'daki eylemciler devrim ihracatçıları (revolution exporter) olarak anılmış ve deneyimlerinden yararlanılmaya başlanmıştır. ABD'de National Endowment for Democracy (NED), International Republican Institute (IRI) ve US Agency for International Development (USAID) tarafından desteklenen ve eğitim olanakları sağlanan kitlesel eylemciler, Gürcistan'da Eduard Shevardnadze'nin devrilmesinde; Ukrayna, Belarus, Arnavutluk'da yaşanan "renkli devrimlerde" rol almışlardır (Chossudovsky,2011; Taras,2006:365-386). Son olarak Arap Baharı sırasında Mısır'da ortaya çıkan 6 Nisan Gençliği hareketinin de OTPOR üyeleri tarafından ABD'de eğitildiği ileri sürülmüştür (Kirkpatrick,2011).

Küreselleşme nedeniyle sosyal, ekonomik ve politik yönden giderek birbirine benzeşen toplumlarda karşılıklı bağımlılık ya da etkileşim de o ölçüde artmaktadır. Buna karşın başarısız devletler, kırılgan sosyal yapılar ve uluslararası sisteme henüz uyum

sağlamamış olan diğer ekonomik yapılar yerleşik düzene aykırı ve sistemin işleyişini aksatacak birer tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durumda uluslararası toplum devletlerin ekonomi ve refah üretme fonksiyonlarını denetleme ya da gözetme gibi bir misyonla kendini görevli saymaktadır. Böyle bir algı postmodern dönemde bazı bağımsız devletlerin diğerlerinin iç işlerine müdahale etmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır (Duffield,2008:129). 1994 yılında Rwanda'da yaşanan soykırım, 1999'da Kosova'da yaşanan insan hakları ihlalleri, 1995 Srebrenisca Katliamı gibi olaylar uluslararası müdahaleciliği insani nedenlere bağlı olarak meşrulaştırmıştır (Evans ve diğerleri,2001:1). Bunun dışında uluslararası ve bölgesel örgütler müdahaleciliğin farklı örneklerini sergilemektedirler. Ulusötesi bir yapılanma olarak AB bunun en somut kanıtıdır. Örneğin AB'ye tam üye olmak isteyen Türkiye'nin uyum süreci ve demokrasinin geliştirilmesi çabasına AB'den yapılmak istenen destek sıklıkla Türkiye'nin temel prensipleriyle çakışmaktadır(İnat,2014).

Özet olarak Yük Paylaşımı, Transnasyonal Muhalefet Üretimi ve Uluslararası Müdahalecilik Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni uluslararası güvenlik stratejileri olarak öne çıkmaktadır. Sayılan bu stratejilerin yapısal gereksinimleri bakımından kesiştiği ortak nokta ise postmodernizmdir. Şöyle ki; yük paylaşımı stratejisi için gerekli olan en önemli taktiksel unsur ittifak tutumudur (Goldstein ve Pavehouse,2015:108). Buna göre farklı çıkarlara sahip devletleri askeri bir operasyonda bir araya getirebilmek için öncelikle bir güvenlikleştirme (securitisation) işlemine ihtiyaç vardır. Bu durumda sorunun gerçekten bir müdahaleyi gerektirecek kadar ciddi olduğunu hem ulusal hem de uluslararası kamuoyuna anlatmak gerekir ki bu aşamaya ikna aşaması (persuasiveness) denilir (Emmers,2007:112).

Transnasyonal muhalefet üretiminin en önemli unsuru olan Şiddet İçermeyen Eylemlerin gerçekleştirilmesi içinse ulusal kamuoyunun eylemlere katılmaya ya da destek vermeye ikna edilmesi (protest and persuasion) öncelikli işler arasındadır (Sharp,2005:50). Ayrıca ulusal kamuoyunu eylemlere katılmaya ikna etmek için kullanılan yöntemler uluslararası kamuoyundan destek almak için de işe yarayacaktır. Bu noktada her iki stratejinin ikna süreçleri (persuasion) postmodern eleştirinin yapısalcılık, yapı söküm ve göstergebilim gibi teknikleriyle örtüşen bir nitelik taşır.

Uluslararası Müdahaleciliğin (International interventionalism) yapı taşları ise neo-kolonyalizm ve Başarısız Devletler (Failed states) sınıflandırmasıyla döşenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Üçüncü Dünya'da yaşanan bağımsızlık hareketleri sonrasında eski

sömürgeler kapitalist ekonomi politikleri nedeniyle gelişmiş ülkelere olan bağlılıklarını devam ettirmek durumunda kalmışlardır (Viotti ve Kauppi,2014:168). Eski sömürgelerin ekonomik yetersizliklerine atfedilen kapsam 1990 sonrası dönemde siyasal ve sosyal göstergeleri içerecek biçimde genişletilmiş ve postmodern dönemde devletten beklenen pazar güvenliği, ekonomik ve siyasal istikrar gibi yeni sorumlulukları yerine getiremeyen ülkeler başarısız devletler olarak sınıflandırılmıştır (Birdişli, 2016.b:143). Bunun dışında bu devletler kendi hallerinde sorun yaşayan devletler olmanın ötesinde bir dış müdahaleyi gerektirecek ölçüde bölgesel problemlere neden olan sorun odakları olarak görülmektedirler (Heywood, 2014:161).

1990'lı yıllarda uluslararası müdahalecilik daha çok liberal içerikli "insani müdahale" olarak vasıflandırılırken 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik terör saldırıları sonrası "Teröre karşı mücadele" başlığı altında saldırgan bir realizme (ofensive realism) bürünerek kapsamı daha da derinleştirilmiştir.

2.1. Postmodernizm ve Güvenlik Politikaları

Postmodernizm sosyal ya da politik gerçekliğin özgün zaman ve mekan düzleminde eğreti bir biçimde sosyal olarak inşa edildiğini savunur bu nedenle kendini güç/iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi irdelemeye adar (Devetak,2005:162).

Güç ve iktidar arasındaki ilişkiyi irdelemenin aşamalarından biri söylem analizidir. Söylem analizi herhangi bir duruma karşı yapılan yorumun yeniden yorumlanmasıyla başlar. Bunun için kararlı kavramlar ve bu kavramlara karşı geliştirilmiş karşıtlıkların sıkı biçimde geneloji ve gramatoloji yoluyla irdelenmesi gerekir ki bu işlem genellikle yapısöküm olarak adlandırılır.

Derrida'ya göre kavramsal karşıtlıklar yansız değil tersine kaçınılmaz şekilde hiyerarşiktir. İki zıt kavramdan birinin diğerine mutlaka bir ayrıcalığı vardır ve ayrıcalıklı olan sahip olduğu avantajını karşısına ast olarak konumlandırılan kavrama borçludur. Yapı sökümde ilk iş yapısal parazitizm olarak adlandırılan kavram çiftlerinin arasındaki bu kurgusal ilişkiyi çözmek ve keşfetmekle başlar. Bu kapsamda yapısöküm teknikleri metin, teori, söylem, yapı ya da kurumlara uygulanabilir (Devetak,2005:169).

Bu kapsamda güvenliğin yapı sökümsel analizi de kavramsal çözümlemelerle başlar. Güven kavramı ontolojik bir duygunun adı, güvenlik ise durum ve hal bildiren isimdir. Her

ikisi de içerik olarak politikada yeri olan kavramlardır. Yani güvenlik politikaları hem ontolojiyi hem de fiili durumu (de facto) içeren normatif bir niteliğe sahiptir. Ontolojik duyguya atıfta bulunan güven kavramının dikotomisi kaygı, politik bir kavram olarak güvenliğin dikotomisi ise tehdittir. Kaygı ya da tehdit kavramları soyut kavramlar olduğundan bir güvenlik politikası içinde sosyo-politik olarak inşa edilmek zorundadırlar. Dolayısıyla gerçek dünyada neyin tehdit neyin güvenli olduğu bir söyleme dayalı olarak inşa edildikten sonra bunlar kararlı kavramlar haline gelerek bilginin ve bu bilgiye dayalı politikalarında işlevsellik kazanacaklardır. Bu nedenle güvenlik politikalarına yönelik yapısalcı olmayan (sıradan) eleştiriler biopolitiğin ötesine geçemez. Hatta toplum tarafından doğru olarak kanıksanmış bu kararlı kavramlar birer izolasyon görevi görerek gerçeğin anlaşılmasını geciktirirler. Bir yöntem olarak konstrüktivizmin amacı ise bu izolatörleri aşarak güç, iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır.

Postmodernizme göre söylem gerçeğe ulaştırmak için bir araçtır. Gerçeğin bilgisi ise öncelikle onu nasıl algıladığınızla yakından ilgilidir. Bu nedenle gerçek dediğimiz şey algılara hitap yoluyla zaman, mekân ve iktidar ilişkisi içinde sosyal olarak inşa edilebilir. "Kimine göre terörist kimine göre özgürlük savaşçısı" söylemi gerçeğin sosyopolitik olarak inşa edilmesine kinayeli bir göndermedir.

Güvenlikleştirme sürecinde yer alan ikna aşaması kitleleri belirlenmiş doğrular boyunca harekete geçirmek için önem taşıdığından bu süreçte iktidar tarafından üretilen söylemi kitlelere ulaştıracak bazı araçlara gereksinim vardır. Örneğin 1994 yılında Rwanda'da yaşanan soykırımda radyo, Hutu etnik grubunu Tutsilere karşı harekete geçirmek için katalizör etkisi yaratan bir araç işlevi görmüştür. 1990'lardan itibaren anti-Tutsi karikatürler ve makaleler gazetelerde görülmeye başlanmış, 1993'de ise Radio-Television Libre des Mille Collines (RTLMC) Rwanda'da haber yayınına başlamıştır. Zorba ve argo bir dil kullanan arada pop müzik ve telefon bağlantılarına yer veren radyo istasyonu okuma-yazma oranı çok düşük olan toplumda geniş bir dinleyici kitlesine sahip olmuş katliam öncesine kadar geçen zaman sürecinde Tutsiler ülke için "hamamböceği" yaftasıyla bir problem olarak etiketlenmiştir (Domingez, 2011; Rwandanstories [2016]).

Körfez krizi öncesi ABD uluslararası toplumu birlikte hareket etmeye ikna etmek için teknolojinin tüm olanaklarını kullanmıştır. Fransa, Almanya ve Rusya ABD tarafından ileri sürülen delilleri bir savaş başlatmak için yetersiz saymakla birlikte ABD'nin ve İngiltere'nin

ısrarlı tutumları ABD Başkan Yardımcısı eski Genelkurmay Başkanı Collin Powell'ın BM Güvenlik Konseyindeki sunumu sonrası genel eğilim değişmiştir. Demokrasi ve özgürlükler konusunda kendisini her zaman ayrıcalıklı ve görevli kabul eden Amerikan kamuoyu da başlangıçta Irak'a müdahale edecek bir ittifakı desteklerken ABD Başkanının kamuoyuna hitaben gerçekleştirdiği konuşmalar sonrasında BM onayı olmasa da ABD'nin tek taraflı müdahalesini benimser duruma gelmişlerdir (Copson,2003:4). Burada kitle iletişim araçları, kamuoyu yoklamaları ve halka hitaplar ikna aşamasının teknik unsurları olarak aktif rol almışlardır.

2.2. Postmodern Güvenlik Sorunları

Yük paylaşımı, transnasyonal muhalefet üretimi ve uluslararası müdahelecilik postmodern dönemin stratejileri olarak öne çıkarken beraberinde yeni sorunlara ya da eski sorunların derinleşmesine neden olmuşlardır. Bu sorunlar transnasyonal terörizm, durumsal determinizm ve yabancı düşmanlığıdır.

a) Transnasyonal Terör Hareketleri (Transnational Terrorist Movements)

Terör modern zamanların bir olgusu değildir. Fakat küreselleşmeye bağlı olarak zayıflayan devlet egemenliğinin "şiddet" üzerindeki tekeline olan olumsuz yansımaları sonucu Soğuk savaş sonrası dönemde boyut değiştirmiştir.

1990'lı yıllarda eski Sovyet bağlısı ülkelerde egemenliğin yeniden tesisi sırasında oluşan boşluklar, teknolojik gelişmeye bağlı olarak sahip olunan ulaşım ve iletişim kolaylıkları ile birlikte illegal örgütlerin ulusal sınırların ötesine taşmalarına olanak sağlamıştır.11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terör saldırıları bu sayılan gelişmelerin sonucudur. Bu saldırılara cevap olarak ABD'nin Teröre Karşı Savaş ya da resmi adıyla "Önleyici vuruş" doktrini, terör sorununa bir çözüm üretemediği gibi metastaz yapmasına neden olmuştur. Bu doktrin aynı zamanda ABD'nin Soğuk Savaş yıllarından itibaren yürüttüğü Caydırıcılık ve Çevreleme politikalarının sonu sayılabilir. Çünkü Önleyici Vuruş Dokrini ile ABD kendi ulusal güvenliği için ön alıcı yöntemler izleyeceğini açıkça deklare etmiş oldu. Bu doktrin BM Sözleşmesinin İkinci ve elli birinci maddesiyle çelişmesine karşı uluslararası sorunların güç hiyerarşisi içinde (hakimiyet ilkesi) çözülmesine açık bir örnek teşkil eder. Fakat Soğuk Savaş yıllarında uluslararası sorunların çözümüne bir alternatif olan

hakimiyet ilkesi post-modern dönemde beklenilenden farklı sonuçlar üretmiş terörün ulusal sınırların ötesine geçmesine neden olmuştur.

Uluslararası alanda terörün coğrafik dağılımı üzerinde yapılan çalışmalar terör olaylarının yayılmasıyla ilgili üç model saptamışlardır. Bunlardan ilk olan Heterojenliğe göre farklı ülkeler birbirinden farklı nitelikte terör eylemine maruz kalmaktadırlar. Güçlendirme (Reinforcement) teorisine göre daha önce terör tecrübesi yaşamış olan ülkelerin tekrar teröre maruz kalma ihtimali yüksektir. Yayılma (Contagion) teorisine göre ise bir ülkede terör eylemlerine rastlanılması komşularında da benzer olayların yaşanması ihtimalini artırdığı yönündedir. Tüm bu bulgu ve varsayımlar terörün ulus ötesi yayılma olasılığını farklı açılardan ortaya koyarken terörün diğer bölgelere oranla Ortadoğu bölgesinde yoğunlaştığı gerçeği de ayrı bir olgu olarak tespit edilmiştir (Braitwaite ve Li,2007:283). Fakat bununla birlikte 11 Eylül olaylarından sonra başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı'da alınan antiterör önlemleri terör olaylarının Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan Ortadoğu'ya ve Asya'ya transfer olmasına neden olmuştur. Bunda 11 Eylül saldırılarının ardından *Önleyici Vuruş Doktrini* bağlamında ABD'nin Somali, Afganistan, Irak, Libya ve Suriye gibi ülkelere müdahale etmesinin neden olduğu istikrarsızlaşmanın ve bu istikrarsızlığın neden olduğu denetimsizlik ve hareket kolaylığının büyük etkisi vardır.

Dünyanın çeşitli yerlerinde, istikrarsızlaşan bölgelerde yer alan terörist gruplar arasında ise istihbarat, eğitim ve finansman konusunda işbirliği ve yardımlaşmanın gerçekleştiğini ve bu sayede terör eylemlerinin bir bölgeden diğerine rahatlıkla transfer edildiğini görmekteyiz. Afganistan kaynaklı El Kaide örgütünün Irak'tan Yemene kadar yaygınlık göstermesi ve kendisiyle ittifak halinde Orta Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar yayılan bir dizi örgütle adeta bir terör ağı oluşturması bunun örneklerindendir. Ayrıca istatistiklere göre dünyada terör olayları ABD'nin *Teröre Karşı Savaş* deklarasyonundan sonra yaklaşık dokuz kat artarak 2001 yıllarında 1882 olay iken 2014'de 16,818'e ulaşmıştır(GTD, 2016).

Transnasyonal terör hareketleri bakımından diğer bir önemli dönüm noktası ise Renkli Devrimler ve Arap Baharı dır. 5 Ekim 2000'de Yugoslavya'da başlayan Gürcistan, Ukrayna, Belarus ve ardından Kırgızistan'da gerçekleşen halk hareketleri, anılan ülkeleri istikrarlaştırırken 17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan ve hızla yayılarak Kuzey Afrika ile Ortadoğu'da otoriter yönetimlerin hemen hemen tamamını etkileyen Arap Baharı ise bölgeyi

bir bütün olarak istikrarsızlaştırmıştır. Bölgeye yönelik uluslararası müdahaleler ise sorunun daha da kronik hale gelmesinden başka bir işe yaramamıştır. Örneğin Arap Baharı kapsamında Libya'da başlayan ayaklanmalar sonucunda BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı kararı ile Kaddafi yönetimine karşı müdahalede bulunmuş ve ayrıca NATO operasyon gerçekleştirmiştir(DW, 2011). Operasyonlar sonrasında Kaddafi yönetimden uzaklaştırılsa da kısa süre içinde Libya, savaş lortlarının etkili olduğu ve terör örgütlerinin yuvalandığı bir ülke haline gelmiştir (Hüveydi, 2015). Benzer biçimde ABD ve koalisyon ortakları tarafından Irak'a yönelik gerçekleştirilen askeri operasyon her ne kadar Saddam Hüseyin'in işbaşından uzaklaştırılmasına hatta kendi dönemiyle ilgili suçlardan dolayı mahkûm edilip idam edilmesine yaramışsa da DAEŞ gibi transnasyonal bir terör örgütünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Heywood (2014:349) transnasyonal terör örgütlerini bahane ederek yapılan çok uluslu müdahalelerin terör sorununu çözmekten çok küresel terörizmin varlığı ile ilgili bir fikrin daha da yerleşmesine neden olduğu görüşündedir.

b) Durumsal Determinizm

Durumların ya da çevrenin gücü inanç ve değerlerden ağır basarak kişiyi farklı davranmaya itmesi durumuna *Durumsal Determinizm* denilir (Houghton, 2015:31).

Durumsal Determinizmle ilgili yapılan deneylerin en ünlüsü Stanford Hapishane Deneyidir. 1971 yılında Stanford Üniversitesi'nde yapılan bu deney sıradan insanların kötü ya da şeytani şeyler yaparken ortaya çıkan başkalaşım sürecini anlamaya yöneliktir. Bu deneyde "İnsan neden yanlış yola sapar?"sorusunun cevabı sıradan insanlar üzerinde yapılan bir sosyal deneyle çözümlenmeye çalışılmıştır (Birdişli,2016c:551).

Deneyin sonunda ulaşılan sonuçlara göre sosyal ortamlarda insan doğası, kimyasal bir değişim kadar etkili bir değişim geçirebilir. İyi insanlar kötü şeklîlerde davranmaya itilebilir, özendirilebilir ve yönlendirilebilirler. Aynı zamanda bireysel kişilik karakter ve ahlak sabitliğine ve tutarlığına dair algımıza meydan okuyacak şekilde insan doğasına etkileri olabilecek bütüncül durumlara itildiklerinde akıldışı aptalca, özyıkımcı (kendine zarar verme eğilimi-self defeat), anti sosyal ve akılsızca davranmaya yöneltilebilirler (Zimbardo, 2007:336). Bu bağlamda Bosna, Kosova, Ruanda, Burundi, Darfur bölgesinde yapılan soykırımlar ve yaşatılan vahşetlerde insanların sosyal güçlerin iticiliği altında soyut ideolojilere nasıl teslim olduklarının güçlü kanıtlarıdır (Zimbardo, 2007:337).

Irak işgali sonrasında Bağdat'da Ebu Gureyb hapishanesinde mahkûmlara yönelik işkenceleri gerçekleştirenlerin arkasında da durumsal determinizm yatar. Bu işkencelere maruz kalanlardan sağ kalanların bir kısmı ise yaşadıkları kaosun etkisiyle daha sonra şiddet eylemlerine katılmışlardır (Ebu Gureyb Mağduru..,2007).

Ortadoğu'da Durumsal Determinizm etkisi yaratan sorunlardan bir diğeri de "Guantanamo Bay" hapishanesidir. 11 Ocak 2002 tarihinden itibaren 780 kişi bu hapishaneye transfer edilmiştir. Bunlardan beş yüzü 11 Eylül olayları ile ilgili olmakla suçlanmış, altmış üç kişi on yıldan fazla ceza alırken yine beş yüz kişi Bush döneminde serbest bırakılmıştır (HRF,2016). Guantanamo Bay'da tutulan mahkumların %55'inin ABD ya da koalisyon güçlerine karşı herhangi bir düşmanca tutum içinde bulunmamış olduğu anlaşılmış, sadece %8'i El-Kaide savaşçısı olarak tanımlanmıştır (Danbeaux,2005). Halen varlığını devam ettiren Guantanamo Bay hapishanesinin statüsü ise uluslararası hukuk açısından tartışmalıdır.

c) Yabancı Düşmanlığı

Yabancı düşmanlığı Vorster tarafından "bir kişinin yabancı olarak algıladığı diğer kişi ya da gruplardan korkması ya da uzak durmasını tanımlayan oldukça muğlak psikolojik bir kavram" olarak tanımlanmaktadır (2002, 301). Tam bu noktada birey ya da gruplar tarafından gerçeğin nasıl algılandığı önem kazanmaktadır. Gerçeğin sosyal ve siyasal olarak inşa edildiğini varsayan sosyal inşacı yaklaşım üzerinden değerlendirildiğinde ise yabancı düşmanlığı 1992'den bu yana gerçekleştirilen uluslararası müdahaleler ile Batılı ülkeler tarafından uygulanan ötekileştirici retoriğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, kronolojik olarak yabancı düşmanlığının 1990 sonrası küreselleşmenin arttığı, hem Avrupa hem de Kuzey Amerika'da sosyoekonomik, sosyopolitik ve sosyokültürel sorunların artış gösterdiği bir döneme denk geldiği görülmektedir. Sosyopolitik açıdan ABD'nin Soğuk Savaş boyunca tanımladığı kimliğinin değişime uğraması ve Avrupa entegrasyonunda yaşanan olumsuzluklar ile özellikle uluslararası müdahaleler sonrasında istikrarsızlaşan bölgelerden Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya doğru gerçekleşen göçe paralel olarak yabancı düşmanlığında artış olduğu görülmektedir.

3. Postmodern Dönemin Uluslararası Aktörleri

Etimolojik olarak aktör kavramı eyleyen, etki üreten, kuvvet uygulayan, tesir eden anlamına gelmektedir (Chambers,1975:7). Uluslararası ilişkilerde ise aktör kavramı genellikle teoriler bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre realist yaklaşımlardan çıkartılan ortak sonuçlara göre aktör; politik hedefleri çerçevesinde karar alma yeteneğine sahip, değerler ve çıkarlar çerçevesinde politikalar geliştirebilen, diplomatik ilişki kurabilen, egemen ve nihayetinde bu tanıma uygun nitelikler taşıyan diğer yapılarla etkileşim içindeki birimlerdir (Hill,1993:309;Bretherton ve Vogler,1999:38;Hopkins ve Mansbach,1973; Gül,2014:511). Bu tanım kapsamında klasik realistler uluslararası ilişkilerin tek ve gerçek aktörlerini devletler olarak görmüşlerdir (Goldstein ve Pevehouse,2015:49).

Aslında bu tanımlar uluslararası alanda etki ve tesir üreten şeyin kuvvet olduğundan yola çıkarak yapılmış tanımlamalardır. Bu nedenle meşru güç kullanma tekeline sahip tek varlıkların devletler olduğundan yola çıkarak aktör kavramı egemenlik etrafında tanımlanmıştır. Realizmden farklı olarak İdealizm, devletlerarasındaki ilişkinin etik ve değerler etrafında geliştirilmesi gerektiğine inandığı için uluslararası alanda etki ve tesir üreten şeyin sadece kuvvet olamayacağını hukuk, adalet ve evrensel değerlerin de devlet davranışlarına ya da devletlerarası ilişkilere etkisinin olacağını savunmuştur. Bu durumda İdealizm'e göre devletin yanı sıra sayılan bu amaçları gerçekleştirmek için kurulan uluslararası örgütler de birer aktördürler (Gözen,2015:78). Realizm ve İdealizm'de aktörler farklılaşmasına karşın tanımlarda değişmeden kalan ortak noktalar; "değerler ve çıkarlar çerçevesinde politikalar geliştirebilen, diplomatik ilişkiler kurabilen, diğer yapılarla etkileşim içindeki yapılar" olarak kalmıştır. Liberalizm ise idealizm de hala varlığını koruyan devlet vurgusunu daha da zayıflatarak idealizmin hedefleri dışında kalan ticaret, güvenlik gibi ortak amaçları gerçekleştirmek için oluşturulmuş hükümetlerarası yapıları (IGO) da birer aktör olarak literatüre kazandırmıştır. Ayrıca liberalizm bireyselliği ve özgürlükleri önemseyen doğası nedeniyle uluslararası alanda siyasal, ekonomik, teknik amaçlarla hükümetlerin dışında gerçekleşen ortaklıkların ortaya çıkardığı yapıları (NGO) da hükümet dışı örgütler tanımlamasıyla birer aktör olarak yanılmamaktadır. Bu durumda Realizm, İdealizm ve Liberalizm'in aktör tanımlamasında ortak alanda kalan nitelikler "değerler ve çıkarlar çerçevesinde politikalar geliştirebilen, diğer yapılarla etkileşim içindeki yapılar" dır (Goldstein ve Pevehouse,2015:52).

Çizelge 2. Teorilere Göre Aktör Tanımları

TEORİ	AKTÖR TANIMI	AKTÖR
Realizm	Politik hedefleri çerçevesinde karar alma yeteneğine sahip, değerler ve çıkarlar çerçevesinde politikalar geliştirebilen, diplomatik ilişki kurabilen, egemen ve nihayetinde bu tanıma uygun nitelikler taşıyan diğer yapılarla etkileşim içindeki birimlerdir	Devletler
İdealizm	Değerler ve çıkarlar çerçevesinde politikalar geliştirebilen, diplomatik ilişkiler kurabilen, diğer yapılarla etkileşim içindeki yapılar	Devletler + Hükümetler arası Kuruluşlar (IGO)
Liberalizm	Değerler ve çıkarlar çerçevesinde politikalar geliştirebilen, diğer yapılarla etkileşim içindeki yapılar	Devletler+ Hükümetler arası Kuruluşlar (IGO) + Hükümet dışı örgütler (NGO)

Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle dünyada karşılıklı etkileşimin boyutlarının geliştiği ve derinliğinin arttığı kabul edilen bir gerçektir.

Bu durumun uluslararası ilişkiler alanına olan etkisini inceleyen Went (2012:84) mevcut teorilerin uluslararası sistemi analiz etmekte yetersiz kaldığını ileri sürerek devletler sisteminde gözlemlenemeyen olguları gerçekçi olmaktan ziyade araçsalcı biçimde ele aldığını kabul etmek gerektiğine dikkat çeker. Went (2012:102)'e göre mevcut teorilerin ileri sürdüklerinin dışında devletler gibi güçleri ve çıkarları büyük oranda gurup içi dinamikler tarafından belirlenen ve varlıklarını göz ardı etme çabalarına şiddetli biçimde direnen tüzel aktörler de bulunmaktadır. Oysaki ana akım teorisyenleri aktör ve yapı arasındaki ilişkiye bağımsız biçimde var olan varlıklar arasındaki etkileşimlerden biri olarak bakma eğilimindedir. Dolayısıyla yapıların aktörleri hangi dereceye kadar ya da nasıl ürettiğiyle ilgilenerek aktörleri tanımlamaya çalışırlar. Oysaki sosyal yapılar belirli kimliklere ve çıkarlara sahip inşacı aktörleri de kurarlar. Bu bağlamda aktörlerin analizinde sorulan niçin sorusuna verilen cevaplar aslında bir açıklama olmayıp bunun bir düzenlilik örneği olduğunun basit bir ifadesidir. Öyleyse ana akım teorilerin kapsamı dışında kalan olguları saptamak için "Nasıl mümkün olmuştur?" sorusunu sormak gerekir. Böylelikle uluslararası alanın aktörlerinin saptanmasında sadece kurucu unsurların ortaya çıkarttığı aktörler değil aynı

zamanda inşacı (nedensel) aktörlerde dikkate alınmış olur. Çünkü Went (2012:117)'e göre "kölelerin sahiplere ya da güvenlik söyleminin terörizme neden olduğunu söyleyemeyiz". Fakat köle-sahip arasında ya da güvenlik söylemi ve terörizm arasında açık bir ilişki olduğu da yadsınamaz o nedenle inşacı yaklaşımlar bu ilişkiyi görmezlikten gelmeyerek nedensel ilişkileri açıklamaya çalışırlar.

Konstrüktivist bir yaklaşımla postmodern analiz yapıldığında uluslararası alanın aktörlerinin kurucu ve yapıcı niteliklere sahip olduğu ortaya çıkar. Bu durumda faillerin sadece davranışları değil kimliklerinin ve çıkarlarının da yapıcı etkiler altında biçimlendiğini belirtmek gerekir.[4] Bu kapsamda iletişim ve bilgiişlem teknolojisinde yaşanan gelişmelere koşut olarak yeni yapı-yapan ilişkisinin gözlemlendiği uluslararası alanın postmodern aktörleri siber ağlar ve sosyal medyadır.

Bu aktörler klasik aktörler gibi otonomiye sahip olmasa da, insan ve materyal kaynakları amaçları doğrultusunda harekete geçirebilen ve eylemlerinin sonuçları itibariyle uluslararası alanı etkileyebilen potansiyele sahiptirler.

Ayrıca postmodern aktörler klasik aktörler gibi kolay algılanabilir ve tanımlanabilir nitelikler taşımıyorlar. Örneğin kitlesel iletişim olanakları terörizmi yasadışı örgütsel faaliyetler olmanın ötesine taşıyarak, "eylem kapasitesi genişlemiş dinamik bir network" haline getirmiştir. Böylelikle siber ağların kendisi uluslararası alanda birer aktör gibi sonuç üretmektedir.

Benzer biçimde şiddet içermeyen eylemler uluslararası etkileşime açık olmakla transnasyonal muhalefet üretimine hizmet etmekte ve bir ulusal güvenlik sorunu haline gelebilmektedir.

4. Sonuç

Güvenlik sorunları ve güvenlik politikaları uluslararası alanda konjonktüre bağlı olarak değişen bir niteliğe sahiptirler. Bu nedenle uluslararası alanda yaşanan önemli değişimler güvenlik politikalarına da doğrudan yansımaktadır. Değişime karşı bir reaksiyon olarak gözlemlenen bu durum güvenlik politikaları aşısından fay hatlarını (fault lines) oluşturur. Bu bağlamda Soğuk Savaş yılları, uluslararası güvenliğin öncelikle ulusal planda

[4] Örneğin bir guruba onu meydana getiren üyelerden hiç birinin sahip olmadığı inançlar yükleyebilirsiniz. Grup inancı ya da davranışı inşa edilmiş kolektif hafıza mitler, sözlü anlatılar ve gelenekler içinde yazılıdırlar.

tanımlanarak realizm temelinde örgütlendiği bir başlangıç noktasıdır. Realizmin etkisi altında geçen bu yıllarda devlet uluslararası alanın tek ve en önemli aktörü olarak kabul edildiğinden devlet merkezli bir güvenlik anlayışı ve monolist bir uluslar arası aktör tanımlaması görülmektedir.

Soğuk Savaş yıllarının detant dönemleri ve Vietnam Savaşı gibi politik travmalar ise uluslararası alanın daha idealist ve liberal açılardan değerlendirilmesine neden olduğundan bu algıyla eş düzeysel olarak güvenlik çalışmalarının ve güvenlik politikalarının da kapsamı genişlemiş, hatta eleştirel düzeyde yapılan katkılarla güvenlik politikaları sosyopolitik düzlemde derinleşmiştir.[5] Bu genişlemeye koşut olarak uluslararası aktör tanımlaması da devletin yanı sıra önce hükümetlerarası örgütler (IGO) ve ardından hükümet dışı örgütleri (NGO) de içine alarak genişlemiştir.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda iletişim ve ulaşımın kolaylaşması klasik devlet egemenliğinin sınırlarını esnettiği gibi ulusların birbirleri arasındaki etkileşimi de üst düzeye çıkarmıştır. Bu durum beraberinde bazı güvenlik sorunlarını getirmektedir. Sayılabilecek pek çok sorun arasında özellikle transnasyonal terörizm, durumsal determinizm ve yabancı düşmanlığı 11 Eylül 2001 sonrası dönemde öne çıkan uluslararası güvenlik sorunları olarak dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1990 sonrası on yıllık dönem ile ABD'ye yönelik terör saldırılarının gerçekleştiği 11 Eylül 2001 tarihi sonrası dönem niteliksel olarak birbirinden ayrıldığından güvenlik çalışmaları açısından bu dönemi ayırt eden yeni bir tanımlamaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmada 2001 sonrası dönemin "Postmodern güvenlik" dönemi olarak tanımlanması önerilmektedir. Yük paylaşımı, transnasyonal muhalefet üretimi ve uluslararası müdahalecilik ise postmodern dönemin stratejileri olarak öne çıkmaktadır.

Postmodern dönemin güvenlik sorunlarının ortak özellikleri ve uluslararası alana olan etkileri nedensel ilişkiler dikkate alınarak açıklanabilir. Bu bağlamda Konstrüktivist bir yaklaşımla postmodern analiz yapıldığında uluslararası alanın güvenlik sorunlarının iletişim ve bilgi işlem teknolojisinin ortaya çıkarttığı yeni aktörler tarafından sadece davranışsal boyutta değil kimlik ve çıkarlar bazında da biçimlendirildiği düşünülmektedir. Bu kapsamda iletişim ve bilgi işlem teknolojisinde yaşanan gelişmelere koşut olarak yeni yapı-yapan

[5] Örneğin yapısal Şiddet Teorisi, Feminist Güvenlik yaklaşımı gibi.

ilişkisinin gözlemlendiği uluslararası alanın postmodern aktörleri Siber Ağlar ve Sosyal Medyadır.

Sonuç olarak güvenlik sorunları bağlamında 1990 sonrası on yıllık dönem ile 2001 sonrası dönem birbirinden niteliksel olarak ayrılmaktadır. Bu nedenle transnasyonal terör aktiviteleri dâhil olmak üzere yeni güvenlik sorunlarına konvansiyonel yöntemlerle karşılık verilmesi sorunun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Postmodern güvenlik döneminin uluslararası aktörleri Siber ağlar ve Sosyal medya gibi virtüel yapılardır. Bu nedenle gerek ulusal gerekse uluslararası planda güvenlik stratejisi geliştirirken bu aktörler ve etkileri dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Beridge, G.R and Lorna Lloyd. (2012), *Dictionary of Diplomacy*, (3th.ed).NewYork: Palgrave Macmillian

Birdişli, Fikret.(2013), "Şiddet İçermeyen Eylemler ve Ulusal Güvenlik", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C.4, s.2, ss.117-134

Birdişli, Fikret. (2016), *Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası*, Kahramanmaraş: Sakınmaz Ofset

Birdişli, Fikret. (2016b), *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik*, Ankara: Seçkin Yayınları

Birdişli, Fikret (2016c), "Arap Baharı ve Güvenlik: Ortadoğu'da Şeytan Etkisi", *Yeni Türkiye*, s.87, Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss. 541-556

Braitwaite Alex. ve Quan Li, (2007), "Transnational Terrorism Hot Spots: Identification and Impact Evaluation", *Conflict Management and Peace Science* September 2007 vol. 24 no. 4281-296

Cimbala, Stephen J. and Peter K. Forster, (2010), *Multinational Military Intervention: NATO Policy*, Strategy and Burden Sharing, Rotledge

Chambers, (1975), *Everyday Dictionary*, Edinburg: Chambers Paperback Reference Books

Chossudovsky, M. (2011a). "Occupy Wall Street and `The American Autumn: Is It a Colored Revolution?", http://globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=27053. (Erisim Tarihi:27.07.2013)

Copson, Raymond W. (2003), "Iraq war: Backgraound and Issues Overview", *Report for Congress*, http://fpc.state.gov/documents/organization/19202.pdf, (Erişim 12.12.2016)

Danbeaux, Marxand Joshua, (2005), "Reports on Guantanamo Detainees", https://yandex.com.tr/search/?text=stat%C3%BC%20of%20the%20guantanamo%20by&clid=1989276-001&lr=103888&p=1 (Erişim tarihi:30.04.2016)

Devetak, Richard. (2005), *Theory of International Relation*, (ed. Scott Burchil and others) 3tr. Edition, NewYork: Palgrave Mc Millian

Domingez, Alvaro Mellado. (2011), "Postmodernism and Security Chalenges in the Developing World", http://www.e-ir.info/2011/03/06/do-postmodernists-have-anything-meaningful-to-say-about-the-security-challenges-facing-societies-in-the-developing-world/ (Erişim tarihi 18.11.2016).

Duffield, Mark.(2008), *Development, Security and Unending War: Governing the World of Peoples*, Malden:Polity Press.

"Ebu Gureyb Mağduru…", (2007), Dünya Bülteni, http://www.dunyabulteni.net/index.php?ArticleID=21514&aType=haber, (Erişim tarihi:29.04.2016).

Emmers, Ralf, (2007), "Securitization", (ed. Allan Collins), *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press.

Evans, Gareth. Mohamed Sahnoun ve diğerleri (2001), "The Responsibility To Protect", *Report of the International Commission on Intervention and State Soverignty*, Ottova: International Development Research Center

Goldstein Joshua S. ve Jon C. Pevehouse, (2015), *Uluslararası İlişkiler* (çev.Haluk Özdemir), Ankara: BigBang Yayınları

Gözen, Ramazan. (2015), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları

GTD (Global Terrorism Database), (2016), "Terrorist Attact…", https://www.rt.com/news/318448-terrorist-attacks-increased-years/ (14.12.2016)

Gül, Murat.(2014), "Aktör", *Uluslararası İlişkilere Giriş* (Ed. Ş.Kardaş, A.Balcı), İstanbul: Küre Yayınları

Heywood, Andrew, (2014), *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları

Houghton, David Patrick, (2015), *Siyaset Psikolojisi*, (çev. H.İnanç ve Duygu Şekeroğlu), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları

HRF (Human Rights First), (2016), Guantanamo by the Numbers, http://projects.nytimes.com/guantanamo/detainees, (Erişim tarihi:12.12.2016).

İnat, Kemal. (2014), "The EU's Turkey Policies: Promotion Democracy vs Internationalism", *Daily Sabah Newspaper Article*, http://www.dailysabah.com/opinion/2014/03/12/the-eus-turkey-policies-promotion-of-democracy-vs-interventionism, (Erişim tarihi: 22.11.2016)

Kirkpatrick, D. and Sanger, D. (2011). *New York Times*. pp. 1. Retrieved 2011-02-13.

Knutsen, Torbjon,L. (2006), *Uluslararası İlişkiler Teorisi tarihi*, (çev. Mehmet Özay), İstanbul: Açılım Kitap

Rwandanstories, (2016), "Hate Radio", http://www.rwandanstories.org/genocide/hate_ radio.html, (Erişim tarihi: 18.11.2016).

Sharp, Gene. (2005), *Waging Nonviolent Struggle*, Boston: Extending Horizons Books

Taras, K. (2006). "Civil Society, Youth and Societal Mobilization in Democratic Revolutions",*Communist and Post-Communist Studies*, http://www.taraskuzio.net/ Comparative%20Politics_files/YouthRevolution.pdf (Erisim tarihi: 07.07.2013).

Tunç, Ahmet. (2015), "Postmodern Düşünceye Geçiş", *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (ed. Önder Kutlu, B. Karagöz Yerdelen), İstanbul: Lisans Yayınları

Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi, (2014), *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, (çev. Ayşe Özbay Erozan), Ankara: Nobel Yayınları

Walt, Stephan, (1991), "The Renaissance of the Security Studies", *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2 (Jun., 1991), pp. 211-239

Went, Alexander. (2012), *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (çev.H.S.Ertem ve S.G.I. Öner), İstanbul: Küre yayınları

Zimbardo, Philip, (2007), *Şeytan Etkin*, İstanbul: Say Yayınları